

4 NUMARALI VE H.1171-1178/M.1758-1764 TARİHLİ ERZURUM AHKÂM DEFTERİ'NİN TAHLİLİ

Yayın Geliş Tarihi: 02.09.2022
Yayınlanma Tarihi: 30.12.2022

Mehmet Koçyiğit¹

Özet

Osmanlı Devleti'nde, Divanihümayun en üst düzeyde karar alma organı olmasının yanı sıra bireysel şikâyetlerin ve davaların görüşüldüğü karara bağlandığı bir yüksek mahkeme görevini de yerine getirmiştir. Osmanlıda adaletin sağlanması temel prensip olarak benimsenmiştir. Bundan dolayı şikâyet hakkının kullanımını noktasında tebaasına önemli haklar tanımıştır. Öyle ki toplumun her kesimi bu hakkın kullanılmasında yanı başındaki bir adli makama başvuracağı gibi Divanihümayun'a da şikâyetini sunabilmiştir.

Divanihümayun'da XVII. yüzyıla kadar alınan kararlar "Mühimme Defterleri"ne kaydedilmiştir. Zamanla artan şikâyetler üzerine "Şikâyet Defterleri" adı altında farklı defter formları oluşturulmuştur. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren şikâyetlerin artarak devam etmesiyle şikâyetlerin eyaletlere göre tasnif edilmiş "Ahkâm-ı Şikâyet" Defterleri oluşturulmuştur.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ahkâm defterlerinin tutulduğu eyaletlerden biri de Erzurum eyaletidir. Erzurum eyaletine ait 19 adet defter bulunmaktadır. Bu çalışmada bu defterlerden biri olan 4 numaralı Erzurum Ahkâm Defteri tahlil edilecektir. 4 numaralı defter H.1171-1178/M 1758-1764 tarihleri arasında kapsamaktadır. Defter özelinde ise Erzurum Ahkâm Defterleri'nin tarih araştırmalarındaki önemine değinilmiştir. Defterde yer alan hükümlerden bölgede miri toprak rejiminin uygulanışı ve yaşanan sorunlar, bölgedeki asayiş problemleri, iktisadi durumun göstergesi olan borç-alacak ilişkileri, miras meselelerindeki sorunlar ve çözüm önerileri, vergi meseleleri hakkında bilgi sahibi olunması amaçlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Şikâyet, Divan-ı Hümayun, Ahkâm Defteri, Erzurum, XVIII. Yüzyıl

Analysis of The Erzurum Ahkâm Book No 4 And Dated H.1171-1178/M.1758-1764

In the Ottoman Empire, Dîvân-ı Hümâyun (The Supreme Court) served as the highest decision-making body, as well as a high court where individual complaints and cases were discussed. In the Ottoman Empire, assuring justice was adopted as the basic principle. For this reason, it gave important rights to its citizens in terms of using the right to

complain. Every member of the society could apply to the nearest judicial authority for this right, as well as submit their complaints to the Dîvân-ı Hümâyun.

Until the 17th century, the decisions taken by the Dîvân-ı Hümâyun were recorded in the "Mühimme Defterleri (Crucial Registers)". Different registration forms were created under the name of "Complaint Registers" upon the increasing complaints over time. As the complaints continued to increase from the second half of the 18th century, "Ahkâm-î Şikâyet (Verdicts of Complaints)" Registers, which classified the complaints according to the provinces were formed.

One of the provinces where the verdict (ahkam) registers have been kept since the second half of the 18th century is Erzurum province. There are 19 registers belonging to Erzurum province. In this study, Erzurum Ahkam Defteri (Register of Verdicts) numbered 4, which is one of these books, will be analyzed. The record numbered 4 covers the dates between (H.1171-1178- AD) 1758-1764. In connection to the book, the importance of Erzurum Register of Verdicts (Ahkam) in historical research has been discussed. From the verdicts in the register, it was aimed to have information about the implementation of the miri (state) land regime in the region and the problems experienced, the security problems in the region, the debt-credit relations that are the indicators of the economic situation, the problems and solution proposals in the inheritance issues, and the tax issues.

Keywords: Complaints, Divan-ı Hümayun, Registration of Verdicts, 18th Century

Giriş

Şikâyet, kişi ya da kişilerin yaşamış olduğu haksızlığı ortadan kaldırmak veya bu durumdan kurtulmak için meselenin ilgili makama iletilmesi olarak tanımlanabilir. Osmanlı Devleti de adaletin temini için şikâyet hakkının kullanımını hem reayaya hem de askeri kesime tanımıştır. Toplumunu oluşturan her birey şikâyetini hemen yanındaki bir adli makama sunabileceği gibi doğrudan merkeze Divanihümayun'a iletebilme hakkına sahipti. Bu kapsamda şikâyet hakkının, reaya yahut devlet kademesindeki bir askerilerin haksızlığa uğradığını düşündüğünden itibaren başvurusunu yaptığı mahkemede

¹ Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Doktora Öğrencisi, Tapu ve Kadastro Erzurum 8. Bölge Müdürlüğü, Uzman, Erzurum. E-Posta: mkocyiğit25@hotmail.com, tk40608@tkgm.gov.tr.

sıkıntısının çözülememesi üzerine şikâyetini Divanihümayun'a yani padişaha kadar iletilme hakkına sahipti. (Taş, 2007:189).

Osmanlının merkezileşmesi ve müesseseleriyle bir ağ oluşturduğu andan 17. yüzyıla gelinceye kadarki dönemde şikâyetler mühimme denen defterlere kaydedilmiştir. Mühimme defterlerinin içerisinde sosyal, siyasi ve askeri konularla birlikte divana yansıyan şikâyet konuları da içerisinde bulunmaktaydı. Bu yüzyıldan itibaren mühimme defterlerine kaydedilen kayıtlar, konularına göre sınıflandırılmış ve farklı defterlere kaydedilmeye başlanmıştır (İnalçık, 1998, s. 33: 54). Sonunda kamuya ait meseleler mühimme defterlerine, şahsi davalara ait müracaatlar ise şikâyet defterlerine yazılmaya başlanmıştır (Emecen 2005, s. :124)

1648 yılında bürokratikleşme ile şikâyetler ayrı defterlere kaydedilmeye başlanmıştır (Emecen, 2005, s. 107:139- Emecen, 2011, s. 111:157). Şikâyetler ile ilgili defterler 1648-1823 yıllarında tutulmuş, toplamda da 208 adetten oluşmuştur. (Özel, 1988, s. 550:551). Anılan defterler, merkez ve taşra arasındaki ilişkilerde mühimme defterlerince eksik kalan noktaları tamamlayabilmektedir. Şikâyet defterlerinde bulunan kayıtlarının büyük çoğunluğunu devlette görevli kişilerin hukuki rolleri, suçların türleri, şikâyetle bulunanların sosyal-coğrafi dağılımı konusunda bilgiler vermektedir.(Kovacks, 2012 s. 275).

Şikâyet defterlerinde reaya kendi içindeki sorunların önemli bir kısmını merkeze gitmeden yerel mahkemelerde hallettiği bilinmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak şikâyet konularının Divân'a iletilmesinde sayısal anlamda bir düşüşe neden olmaktadır. Bunun sunucunda yerel mahkeme veya yönetim kadrosunca çözüme kavuşturulamayan idari veya

hukuki ihtilaflar merkeze gönderilmekteydi. Şikâyet defterlerinin konusunu bunlarla ilgili alınan kararlar oluşturmaktaydı. (Gümrükçüoğlu, 2012, s.175:206).

Ahkâm hüküm kelimesinin çoğuludur. Aynı zamanda kesin emir ve karar anlamına gelmektedir (Özel, 1984, s. 550:551). Ahkâm defterleri şekil olarak Şikâyet defterlerinden daha uzun ve daha dardır. Bu defterlerinin ortaya çıkmasının temelinde artan şikâyetler ve dönemin Reisü'l-küttâb'ı Ragıb Efendi'nin şikâyetlerin bölgelere göre tasnif edilmesini istemesi üzerine ortaya çıkmıştır (Şimşir, 1994:358-361).

Eyalet Ahkâm defterleri içerik olarak yerelde çözülemeyen meselelerin artması ile bunların merkeze duyurulması sonucunda bürokratik işlemlerin kolaylaştırılması amaçlanmıştır. Eyaletler için kendine has olarak ahkâm defterleri oluşturulmasına karşın, şikâyet defterlerinin de tutulmasına devam edilmiştir. (Emecen, 2005:125; Emecen, 2011:132). Ahkâm defterlerinin tutulması 1839 yılına kadar devam etmiştir. Sivas, Anadolu, Şam, Trabzon, Diyarbakır, Karaman, Halep, Adana, Maraş, Rakka, Erzurum, Silistre, Özi, Rumeli, Bosna, Mora ve İstanbul'a ait defterler bulunmaktadır. (Sahillioğlu, 1988:551).

Ahkâm Defterlerinin XVIII. yüzyıl şehir tarihi çalışmalarında önemi daha da artmaktadır. Bunun en önemli nedeni Osmanlı tarihi kaynaklarında sancaklardan başlayarak karyelere kadar inerek birçok bölgenin tarihine ışık tutmasıdır. (Faroqhi, 2003, s.96:97).

Osmanlı Devleti'nin sistemi ve bu sistemin taşradaki işleyişi, bu işleyişte yaşanan sorunlar ancak ahkâm defterindeki kayıtlardan öğrenilmektedir. Bu yüzden ahkâm defterleri XVIII. yüzyıl şehir tarihi

çalışmalarında şer'îye sicillerinden sonra en önemli kaynak niteliği taşımaktadır (Çiçek, 2016, s.260).

Erzurum Eyaleti'ne ait 4 Numaralı Ahkâm Defteri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda Erzurum'a ait 19 defter bulunmaktadır. Bu defterler A. DVNSAHK.ER.d koduyla kayıtlıdır. 4 numaralı Erzurum Ahkâm Defteri 44x16 cm. ebadındadır. Defter süslü ve ebruli karton kapağında etrafi çiçeklerle süslüdür. Kapakta Erzurum Defteri yazmaktadır yazının hemen altında defterin başlangıç ve bitiş tarihleri Min Evâ'hir-i Rebi'ül-evvel Sene 1171 ilâ Evâsıt-ı Rebi'ül-evvel Sene 1178 şeklinde kayıtlıdır. (Bkz. Resim-1). Sayfa usulü şeklinde tutulan defterin 308-309 numaralı sayfaları boştur. Defterde 1088'zi tarihli ve 4'ü tarihsiz olmak üzere toplam 1092

hüküm bulunmaktadır. 9 hüküm ise üzeri çizilerek iptal edilmiştir.

Resim 1: 4 Numaralı Erzurum Ahkâm

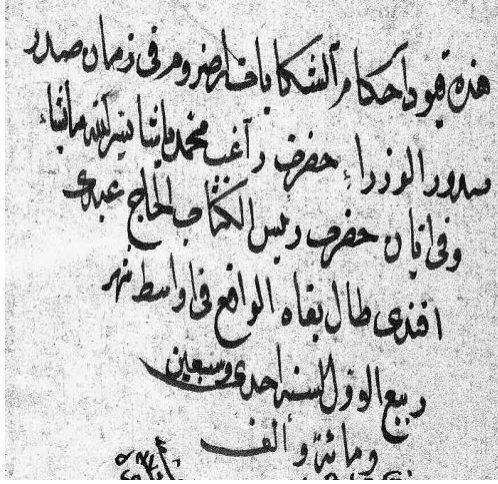
Defterinin Kapağındaki Künye Bilgileri (Kaynak: (A. DVNSAHK. ER. d004).

Tablo 1: 4 Numaralı Erzurum Ahkâm Defterinde Hükümlerin Ay/Yıl Olarak Dağılımı (Kaynak: A. DVNSAHK. ER. d004).

Yıllar	Aylar												Toplam
	M.	S.	Ra.	R.	Ca.	C.	B.	Ş.	N.	L.	Za.	Z.	
1171	4	10	9	11	16	19	13	1	7	22	22	9	143
1172	15	10	18	8	10	11	10	25	7	10	18	20	162
1173	31	18	13	21	12	7	15	10	9	9	12	14	171
1174	17	6	5	12	10	6	10	7	3	14	40	25	165
1175	8	14	14	15	6	5	13	26	9	18	18	18	164
1176	17	16	6	6	10	2	-	11	4	8	18	3	101
1177	11	9	12	7	7	11	10	13	12	8	22	11	133
1178	22	13	9	1	-	-	-	-	-	1	2	1	49
Tarihsiz													4
Toplam	125	96	86	81	61	61	71	93	51	90	152	101	1092

Yukarıdaki tabloda hükümler yazıldıkları ay içerisinde değerlendirildiğinde toplam yıllar içinde en fazla şikâyetin %7,1 ile Zilka'de (Za.) ayında, en az şikâyetin % 0,46 ile Ramazan (N.) ayı olmuştur. Yıl açısından incelendiğinde 171 adet hükümle en fazla H.1173 (M.1759/1760) yılı, 49 adet ile en az is H.1178 (M.1764/1765) yılına ait olduğu göze çarpmaktadır. (Bkz. Tablo-1)

Resim 2: 4 Numaralı Erzurum Ahkâm Defterinin Girişi (Kaynak: A. DVNSAHK. ER. d004).

Defter “Hazâ kuyûd-ı ahkâmü”ş şikâyet Erzurum fî zemân-ı sadr-ı sūdûr’ül vüzerâ Hazret-i Ragıp Mehemed Paşa yesserallahü mâyeşâ fî-eyyan-ı Hazret-i re’îsü’l küttâb Elhâc Abdi Efendi tâle bekahu el vaki fî Evâst-ı Şehri Rebî’ülevvel lı-sene ihda ve sebin ve mieteyn ve elf (sene H.1171).

Defterlerde yer alan hükümlerin büyük çoğunluğu vali, kadı, molla (monla), naip, alaybeği, voyvoda gibi bölgenin şer’i ve örfi idarecilerine hitaben yazılıp gönderilmiştir (A. DVNSAHK. ER. d004: 11/1, 3/2, 13/2, 53/3, 86/3, 348/3). Birden fazla idarecilere gönderilen hükümlerde makamlar arasındaki hiyerarşiye dikkat

edilmiştir (A. DVNSAHK. ER. d004: 56/4, 71/1, 126/4).

Erzurum’a ait 4 numaralı ahkâm defterinde yer alan hükümler Türkçe ve sade bir dille yazılmıştır. Buna rağmen Arapça-Farsça ifade ve terkiplere de rastlanmaktadır. Defterdeki hükümlerin büyük çoğunluğu Erzurum eyaletine ve eyalete bağlı sancak ve kazalara gönderilen hükümleri içermektedir. Buna rağmen defterde azda olsa farklı eyalet ve sancaklara ait hükümler de bulunmaktadır (A. DVNSAHK. ER. d004: 84/3, 119/2).

Tablo 2: 4 Numaralı Erzurum Ahkâm Defterinde Hitabın Yapıldığı Görevlilerin Sayısal Dağılımı (Kaynak: (A. DVNSAHK. ER. d004).

Görevli	4 Nolu Defter (Adet)
Beylerbeyi (Vali)	38
Vali/Kadı	92
Vali/Molla	72
Molla (Monla)	15
Kadı	770
Kadı/Voyvoda	40
Kadı/Mutasarrıf	2
Dizdar	1
Kadı/Alaybeyi	1
Kadı/Emin	6
Naip	36
Emin	1
Alay Beyi	3
Kadı/Emin	6
Kadı/Alaybeyi	1
Turnacıbaşı	2

Tablo 3: 4 Numaralı Erzurum Ahkâm Defterinde Bulunan Hükümlerin Sancak ve Kaza Dağılımı (Kaynak: A. DVNSAHK. ER. d004).

Aybasdı	46/2, 47/1, 133/4, 162/4, 171/4, 183/2, 201/1, 208/2, 208/3 209/1, 220/3, 229/1, 252/1, 265/2
Bayezid	22/3, 60/1, 91/3, 325/4, 326/2
	4/1, 14/2, 22/4, 26/1, 26/2, 27/2, 28/2, 29/2, 30/2, 48/3, 66/1, 66/2, 67/2, 72/2, 74/2, 78/2, 79/3, 90/3, 94/1, 94/2, 95/1, 97/3, 100/4, 107/2, 107/3, 111/2, 112/1, 113/2, 115/3, 116/3, 117/2, 118/1, 123/3, 126/3, 127/3, 128/2, 143/1, 158/1, 163/2, 164/1, 171/1, 173/2, 174/2, 177/2, 179/2, 184/3, 189/1, 189/2, 204/2, 205/3, 209/2, 210/3, 211/3, 212/2, 214/2, 215/2, 218/1, 218/2, 227/2, 230/4, 233/1, 234/4, 236/2, 240/4, 248/3, 249/3, 250/3, 266/1, 266/2, 280/4, 286/2, 286/4, 291/1, 294/4, 298/1, 309/4, 316/3, 318/3, 320/4, 325/2, 328/3, 340/1, 346/4, 347/3, 348/2, 349/1, 354/1, 355/1
Bolaman	98/3, 112/3, 202/2, 203/3, 204/1, 287/3, 343/4
Ebulhayr	181/3
Erzincan	3/1, 5/2, 9/1, 18/3, 19/3, 20/2, 20/3, 20/4, 21/2, 22/2, 29/3, 35/1, 53/2, 55/3, 56/2, 57/1, 62/1, 62/2, 64/2, 65/2, 70\3, 73\1, 73\5, 81\1, 86\4, 89\2, 90\3, 91\4, 93\2, 96\2, 96\3, 98\2, 101\1, 104\3, 105\2, 108\2, 109\3, 110\4, 105\2, 108\2, 109\3, 110\4, 115\2, 120\3, 125\2, 130\1, 131\1, 139\2, 140\2, 143\4, 144\1, 146\3, 147\3, 150\1, 150\3, 169\2, 179\1, 179\3, 180\1, 181\2, 187\1, 187\3, 190\1, 190\3, 191\3, 192\1, 202\1, 213\2, 213\3, 216\2, 227\3, 230\1, 231\1, 233\5, 245\1, 245\3, 246\2, 251\2, 256\2, 264\2, 266\3, 277\2, 279\1, 282\3, 286\3, 287\4, 288\1, 294\3, 296\2, 296\3, 299\1, 300\1, 304\1, 307\2, 315\4, 317\4, 323\2, 324\2, 332\1, 335\2, 338\1, 339\2, 343\2, 350\1, 350\2, 353\3, 356\1

Erzurum	1\1, 8\1,10\2, 11\1, 13\2, 16\1, 16\2, 18\2, 24\1, 24\3, 29\1, 33\3, 40\4, 43\1, 49\1, 49\2, 49\4, 51\3, 54\3, 56\1, 56\4, 56\5, 58\1, 60\3, 61\1, 62\3, 62\4, 63\1, 64\1, 64\4, 65\1, 66\2, 67\3, 68\1, 68\2, 68\3, 68\4, 69\1, 69\2, 69\3, 70\2, 71\1,71\2, 71\3, 71\4, 72\1, 72\3, 73\2, 73\4, 75\4, 76\4, 77\2, 77\5, 79\2, 80\2, 80\3, 85\2,86\3, 88\1, 88\2,89\3, 92\1, 92\4, 96\1, 97\1, 97\2, 100\1,100\3, 101\3, 102\1, 102\2, 103\1, 103\2, 103\3, 104\1, 104\2, 108\1, 109\1, 110\2, 110\3, 111\1, 113\3, 114\1, 114\2, 114\3, 116\4, 117\3, 118\3, 121\1, 123\2, 125\3, 128\1, 128\3, 132\1, 134\3, 140\4, 141\2, 142\1, 142\2, 144\2, 146\2, 146\4, 147\2, 148\2, 149\2, 153\2, 156\1, 157\3, 159\2, 163\3, 164\4, 167\2, 168\1, 171\2, 173\1, 175\1, 175\2, 176\4, 180\2, 180\3, 182\3, 183\1, 185\2, 185\3, 186\3,188\3, 190\2, 192\4, 194\3, 194\3, 195\1, 195\3, 196\1, 197\1, 197\2, 199\2, 200\1, 200\3, 203\1, 204\3, 211\1, 211\2, 217\2, 219\1, 219\2, 219\3, 222\2, 223\3, 224\2, 224\3, 226\2, 228\1, 229\2, 231\3, 232\1, 232\2, 232\3, 234\2, 235\1, 236\1, 237\1, 238\3, 239\1, 239\2, 239\3, 240\1, 241\1, 244\1, 254\4, 255\1, 255\2, 257\3, 258\2, 259\2, 260\1, 260\2, 260\3, 261\1, 261\2, 261\4, 262\2, 262\3, 263\1, 263\2, 263\3, 280\2, 280\3, 283\2, 284\2, 285\4, 286\1, 287\1, 288\3, 288\4, 292\1, 293\1, 293\2, 295\1, 296\1, 296\4, 297\1, 298\2, 299\3, 300\2, 301\1, 306\1, 307\3, 309\3, 309\5, 310\1, 310\2, 313\1, 313\2, 314\1, 315\3, 317\5, 319\2, 323\4, 234\4, 325\3, 328\1, 328\4, 329\3, 336\2, 337\1, 339\1, 339\3, 340\2, 341\3, 342\1, 342\2, 344\3, 345\2, 345\3, 346\1, 349\2, 352\3, 352\5, 353\2, 353\4, 354\3, 355\2, 355\3, 357\3
Gercanis	20\1, 21\1, 86\1, 86\2, 96\4, 122\3, 136\3, 137\2, 149\3,150\2, 206\2, 210\1, 221\1, 243\3, 246\4, 247\3, 259\4, 317\2, 332\3, 337\2
Gümüşhane	21\3, 53\1, 123\1, 124\2, 125\3, 242\1, 315\1
Habsamana	6\2, 7\1, 75\3, 111\4, 124\1, 133\1, 183\3, 216\4, 312\1, 352\1
Hasankale	92\3, 277\1
Hınıs	116\1, 159\1, 202\3, 226\4, 278\2, 292\3, 301\2, 341\1, 344\1
İskefsir	12\2, 14\2, 24\2, 75\1, 79\1, 89\1, 91\2, 132\3, 135\1, 136\4, 146\5, 147\1, 161\2, 186\5, 198\1, 204\1, 224\1, 250\4, 252\2, 253\1, 254\3, 283\3, 285\3, 306\2, 308\1, 320\1, 328\2
İspir	22\1, 23\3, 45\1, 45\2, 47\2, 47\3, 50\3, 57\3, 87\2, 166\2, 172\2, 176\3, 199\1, 205\2, 212\3, 233\3, 234\4, 250\2, 259\3, 293\3, 307\1, 309\1, 309\2, 322\4, 332\2, 341\4
Karahisar-1 Şarkî	17\1, 19\2, 23\2, 27\1, 31\1, 32\3, 32\4, 34\1, 34\2, 34\3, 36\1, 36\2, 38\2, 40\2, 40\3, 43\2, 44\2, 46\1, 50\4, 51\1, 51\2, 52\1, 52\2, 57\2, 58\3, 59\3, 59\4, 60\2, 63\2, 71\1, 73\3, 74\2, 74\3, 74\4, 72\2, 75\2, 76\1, 76\2, 77\1, 78\1, 80\1, 80\4, 82\1, 83\1, 83\2, 83\3, 83\4, 87\4, 90\1, 92\2, 94\3, 94\4, 95\2, 95\4, 96\5, 99\1, 101\2, 113\1, 121\2, 122\1, 125\4, 126\2, 126\4, 134\1, 134\2, 135\2, 137\1, 137\3, 138\1, 138\2, 139\1, 140\1, 141\3, 142\4, 144\3, 145\2, 145\3, 148\4, 150\5, 151\1, 152\2, 153\1, 153\3, 164\2, 165\1, 166\3, 167\1, 168\2, 169\1, 171\3, 176\1, 178\1, 178\3, 178\4, 184\1, 185\4, 186\1, 187\2, 188\1, 188\2, 190\4, 191\1, 192\2, 193\1, 193\2, 193\3, 194\1, 195\2, 196\2, 196\3, 196\3, 196\4, 197\3, 197\4, 198\2, 198\3, 198\4, 199\3, 200\2, 201\3, 205\1, 212\1, 212\4, 213\1, 214\1, 214\3, 215\1,

	216\1, 216\3, 217\1, 218\3, 218\4, 223\2, 225\2, 230\2, 230\3, 231\2, 235\3, 235\4, 235\5, 236\3, 236\4, 237\4, 238\2, 238\4, 238\5, 240\2, 240\3, 242\2, 242\3, 243\2, 247\2, 248\1, 248\2, 249\1, 251\1, 255\3, 256\3, 257\1, 258\1, 258\3, 279\2, 279\3, 279\4, 281\1, 283\1, 284\1, 285\1, 287\2, 289\3, 305\2, 305\3, 311\2, 313\3, 315\2, 316\2, 317\1, 318\4, 319\1, 320\2, 312\1, 322\1, 327\1, 329\1, 329\2, 330\2, 331\2, 331\3, 332\4, 333\2, 333\3, 333\4, 334\1, 334\2, 334\3, 335\3, 335\4, 336\1, 336\3, 337\4, 338\2, 340\3, 341\2, 342\3, 342\4, 343\1, 344\4, 348\3, 356\2
Kelkid	6\1, 36\3, 42\3, 56\3, 58\2, 63\3, 84\1, 95\3, 102\3, 109\2, 151\3, 170\2, 277\3, 284\3, 304\2, 305\1, 333\1, 347\1
Kemah	11\2, 13\1, 18\1, 25\1, 46\3, 54\1, 84\2, 91\1, 112\2, 116\2, 117\4, 118\2, 119\1, 133\2, 148\3, 158\3, 165\4, 207\1, 209\3, 222\1, 226\3, 233\3, 244\4, 254\1, 294\2, 297\2, 299\2, 299\4, 305\4, 306\3, 318\1, 327\2, 356\3
Kiğı	30\1, 40\1, 42\2, 120\1, 145\4, 172\1, 189\3, 234\3, 265\3
Koyluhisar	28\1, 81\2, 87\1, 140\3, 170\3, 170\4, 177\1, 208\1, 250\1, 285\2, 314\3, 321\2
Koğanis	3\2, 4\2, 5\1, 9\2, 10\1, 99\2, 107\1, 117\1, 126\1, 151\2, 201\2, 302\1, 326\1, 335\1
Kuruçay	6\3, 7\2, 12\1, 16\3, 16\4, 35\2, 37\1, 38\1, 39\3, 39\4, 46\4, 48\1, 48\2, 49\1, 50\2, 54\2, 55\2, 59\1, 59\2, 61\3, 66\3, 67\1, 70\1, 77\4, 105\1, 120\2, 121\3, 121\4, 129\2, 132\2, 134\4, 135\3, 135\4, 138\3, 139\3, 145\1, 154\3, 155\3, 157\1, 158\2, 170\1, 174\1, 178\2, 186\4, 203\2, 237\3, 243\1, 244\1, 244\2, 244\3, 245\2, 245\4, 246\1, 246\3, 247\1, 257\2, 278\1, 278\4, 282\1, 288\2, 289\4, 289\5, 290\1, 291\1, 292\2, 301\3, 301\4, 314\2, 318\2, 319\3, 320\3, 321\4, 321\5, 322\2, 322\3, 323\1, 324\1, 330\1, 330\3, 331\1, 336\4, 336\5, 337\3, 338\3, 344\2, 345\1, 352\4, 353\5, 357\2
Malazgird	166\1, 188\1, 235\2
Micingerd	111\3, 163\1, 220\2, 223\1
Milas	19\1, 32\2, 39\2, 42\1, 64\3, 77\3, 85\1, 98\1, 106\1, 110\1, 125\1, 136\1, 141\1, 143\2, 143\3, 155\1, 157\4, 182\1, 182\2, 206\1, 206\3, 225\1, 227\1, 234\1, 249\2, 282\2, 310\3, 316\1, 323\3, 324\3, 339\4, 343\3, 348\1
Pasin	34\1, 50\1, 55\1, 69\4, 74\1, 75\5, 87\3, 124\3, 127\1, 127\2, 129\1, 147\4, 150\4, 154\2, 165\3, 167\3, 184\2, 209\4, 210\2, 220\1, 241\2, 241\3, 263\4, 264\3, 293\4
Tekman	351\1
Tercan	15\1, 93\1, 142\3, 149\4, 154\1, 164\3, 165\2, 185\1, 188\4, 259\1, 264\1, 278\3, 347\2, 348\4, 354\2, 355\4
Tortum	44\1, 100\2, 103\4, 252\3
Ulubey	162\3, 191\2, 221\2, 226\1, 311\3, 340\4
Yakubbey	32\1, 162\1

4 Numaralı Erzurum Ahkâm Defterinde Bulunan Hükümlerin İçeriği

a-Miri Toprak Rejimi

Erzurum 4 numaralı ahkâm defterinde en çok karşılaşılan sorunlardan biri toprak tasarrufuna ait arazi meseleleridir. Hükümlerde daha çok arazinin tasarrufuna araziden elde edilen mahsul ve gelire yapılan müdahaleler şikâyetlerin konusunu oluşturmaktadır. Bu şikâyetlere çözüm bulunurken ilgili defterlere başvurulduğu görülmüştür.

Arazi tasarrufuyla ilgili olarak Zuemâ'dan Mehmed'in Divan'a yapmış olduğu başvuru örnek olarak gösterilebilir. Mehmed'in Divan'a bizzat giderek zemet kariyerlerinin öşrüne, mahsul ve rüsumuna Kuruçay kazasından Osman'ın müdahalesinin engellenmesini istemiştir. Divan'a dayanak olarak ilam sunulmuştur. (A. DVNSAHK. ER. d004: 38/1). Pasin Sancağına yazılan örnek hükümde ise Sipahi Ali'nin Divana bizzat yapmış olduğu şikâyette kendisine berat-ı şerifle verilen bin beş yüz akçe ile mutasarrıfı olduğu tımar karyelerine Osman'nın buraları zorla müdahalesinin engellenmesi için mahalline gönderilen hükümdür (A. DVNSAHK. ER. d004: 111/1).

c-Miras

4 numaralı defterde Divanühümayun'a yansıyan bir diğer konu ise miras meselesidir. Mirasın taksimatı konusunda haksızlıkların engellenmesi için divana başvurulurdu. Özellikle bayanların miras taksimatı konusunda yaşanan haksızlıkların engellenmesi için Divan'a başvurdukları görülmektedir. Örnek Hükümde Halil'in Divana bizzat başvurduğu hükümde bunun babası Hamza Ağanın vefatıyla babasından kalan emval-eşyayı kardeşleri Alemdar, Mustafa ve Molla Hasan'a intikal etmesi, kardeşlerinin Halil'in hissesine müdahalenin engellenmesi için mahalline yazılan hükümdür (A. DVNSAHK. ER. d004: 89/3).

Bir diğer örnek hükümde ise Erzurum sakinlerinden olan Ahmet ile Saliha adlı kadının Divana giderek Saliha'nın kızının vefatıyla,

kızından kalan, mülkü bahçe tarla, emval ve eşyanın bunlara intikaline rağmen Elhac Ahmed'in müteveffiyeye'nin kardeşleri Ömer'e istirdad edip, fuzuli zapt etmesi üzerine Şeyhülislamdan Feteva-yı Şerif alınmıştır. Bunun üzerine zorla aldığı emval ve eşyanın iadesi için mahalline gönderilen hükümdür (A. DVNSAHK. ER. d004: 339/1).

b-Vakıf

Divana yansıyan önemli sorunlardan biride vakıf meseleleridir. Vakıflarla ilgili sorunlar ise vakfın gelirine veya görevlisine müdahaleler oluşturmaktadır. Koyluhisar camisinin hatibi ve mütevellisi olan Hasan'ın Divan'a yapmış olduğu arzuhalde vakfa ait olan arazinin malikâne kısmının gelirine ve mahsulüne kariye mutasarrıfının müdahale etmesinin engellenmesini istemiştir. Dayanak olarak ruznamçe, atik ve icmal defterlerine bakılması istenerek kanun dışı müdahalenin engellenmesi için yazılan hükümdür (A. DVNSAHK. ER. d004: 28/1).

ç- Güvenlik

Ahkâm Defterine yansıyan önemli meselelerden biride güvenlik meselesidir. Devlet otoritesinin azalması buna bağlı olarak bireysel ya da grupsal olarak yapılan eşkıyalık (şekavet) hareketleri en fazla rastlanılan hükümlerdendir. Hasankale sakinlerinden Seyyid İbrahim'in divana bizzat giderek oğlu İbrahim'in kendi halinde iken yine Hasankale efradından Hacı Yusuf zade İbrahim ve amcası İsmail ve oğlu Veli ve Alemdar'ın oğlunu öldürmeleri üzerine mahalline gönderilen hükümdür (A. DVNSAHK. ER. d004: 92/3).

Örnek hükümde Karahisar-ı Şarki mütemekkinlerinden Moris (?) nam zimmînin oğlu ve sa'ir malumül esami zimmîler Divana bizzat giderek Ayan ve Mütegalibeden Ömer'in bunların zorla bin (1000) kuruşlarını gasp etmesi bunun üzerine merkezden mahalline herhangi bir muhalefet ettirilmeden tamamının iadesinin verilmesi için yazılan hükümdür (A. DVNSAHK. ER. d004: 86/1).

d-Borç-Alacak

Ahkâm defterlerinde bölgenin ekonomik hareketliliğinin göstergesi olan Borç-Alacak meselelerine dair şikâyetlerin yansıdığı görülmektedir. Ögleki şikâyetlerin sıradan bir borç alacak ilişkisinden ticaret sonucu yapılan borç-alacak ilişkisine veya faizle borç alıp vermeye kadar oldukça çeşitlilik göstermektedir. Hacı Ömer Ağa Zade Mehmed'in Divan' a sunduğu arzualde Yusuf Bey' den temesük'le vermiş olduğu yedi bin yüz (7100) kuruş alacağıının tahsilini için mahalline gönderilen hükümdür (A. DVNSAHK. ER. d004: 68/2).

Diğer örnekte hükümde ise Mir Mehmed Divana bizzat giderek, İskefsir sakinlerinden Ömer Bey'e temessük'le vermiş olduğu akçelerin kendisine geri verilmesi için mahalline yazılan hükümdür. (A. DVNSAHK. ER. d004: 91/2).

e-Vergi

Ahkâm Defterinde vergi konusuyla ilgili oldukça zengin kayıtlar bulunmaktadır. Defterde haksız vergi talebinin ön plana çıktığı görülmektedir. Ayrıca halkın vergi vermemek için başvurdukları yöntemlerde defterlere yansımaktadır. Örnek hükümde Milas kazasına tabi nam karye ahali bizzat Divan'a yaptıkları başvuruda kanun ve deftere göre ödedikleri öşür-rüsum vergilerinin karye zabitlerince kanun ve deftere aykırı olarak istemeleri üzerine Divandan bu kanun dışı müdahalenin engellenmesi için yazılan hükümdür (A. DVNSAHK. ER. d004: 39/2).

Diğer bir hükümde ise Erzurum Sıtavuk (?) nam karye Ahalisinin divana topluca giderek bunlar ödemesi gereken öşür-rüsumları kanun ve deftere göre ödemişken karye Sipahisinin fazla vergi talebi ve bunun engellenmesi için yazılan hükümdür (A. DVNSAHK. ER. d004: 77/2).

f-Şahsa Müdahale

Ahkâm defterline yansıyan konulardan biride Şahsa Müdahaledir. Ahmed nam kişinin Divana giderek tapulu ve temessüklü arazisine karyeden Bekir Beşe ve kardeşi oğlu İbrahim ve Ahmet adlı kişilerin arazisine müdahalesinin engellenmesi için mahalline gönderilen hükümdür (A. DVNSAHK. ER. d004: 147/2).

Bir diğer örnek hükümde ise Hasan adlı kişinin Divan'a bizzat giderek kendi tasarrufunda bulunduğu mülküne karyeden Kara İbrahim oğlu Ali'nin müdahalesinin önlenmesi için mahalline yazılan hükümdür. Dayanak olarak Şeyhülislamdan fetva alındığı görülmektedir (A. DVNSAHK. ER. d004: 307/1).

Sonuç

Eyalet Ahkâm Defterleri XVIII. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde divanda tutulan en önemli defter türlerinden biridir. Ahkâm Defterleri kayıtlarını içerdiği bölgenin kayıtlarını içerdiği bölgenin XVIII. yüzyıldaki sosyal, ekonomik, askeri vb. konularda oldukça zengin bilgileri içermektedir.

Erzurum 4 numaralı ahkâm defterine bakılarak Osmanlı miri toprak rejimi hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Böylece bölgede miri toprak rejiminin uygulanması ve uygulama sırasında yaşanan sorunlar açıkça ortaya konulabilmektedir.

Defterde bulunan şikâyetlerin içeriğine bakılarak alınan vergile hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Defterde öne çıkan husus devlet görevlilerinin bölge halkından fazla vergi taleplerinin deftere yansmasıdır.

Defterde görülen bir diğer konu ise güvenlik meselesidir. Eşkîyalık faaliyetleri içinde grup halinde yapılan eşkîyalık faaliyetleri göze çarpmaktadır.

Deftere yansıyan bir diğer konu ise miras meselesidir. Miras taksimi sırasında yaşanan sorunlar kadınların uğradığı haksızlıklar defterde görülmektedir.

Erzurum 4 numaralı ahkâm defterinde Erzurum eyaleti ve eyalete bağlı sancaklarda devlet mekanizmanın işleyişi, yaşanan sorunlar, toplumsal yapıdaki değişim ve gelişimleri bunların neden olduğu sonuçları tespit etmek mümkündür.